

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Ганна Потапчук,

кандидат юридичних наук, докторантка

Інституту законодавства Верховної Ради України

ORCID: 0000-0002-7963-035X

<https://doi.org/10.32782/2306-9082/2022-46-1>

УДК 342(477)+340.134+349.6

Екологічний конституціоналізм: до питання про елементно-блокову структуру побудови та принципи її функціонування

Однією з реалій сьогодення, що набуває характеру тенденції у світовому розвитку, формуванні нових і амбітних засад і телеологічних домінант існування народів, їх держав, міжнародного співтовариства як такого у вигляді сукупності останніх, – стає структуризація і видова спеціалізація національного конституціоналізму та його проявів на універсальному рівні – конституціоналізму глобального, що базується на сприйнятті і перманентному втіленні національних – індивідуальних, групових і колективних конституційних цінностей у міжнародну нормативну систему.

До таких домінант відноситься й інтенсивні та якісно обумовлені процеси формування екологічного конституціоналізму, як видової характеристики та іманентного структурного елемента національного конституціоналізму. Це, насамперед, підтверджується активними процесами

розвитку і використання в міжнародному публічному праві феноменології «м'якого права» (soft law) [1], завдяки якій рішення міжнародних інституцій рекомендаційного характеру набувають з часом, враховуючи високий та зростаючий авторитет таких міжнародних структур і особливу значимість питань, що ними розглядаються та курируються, обов'язкового характеру для держав-членів міжнародної або регіональних або універсальної спільнот.

Отже, саме так: а) в межах діяльності Економічної і Соціальної Ради ООН,

б) Європейська економічна комісія (далі – ЄЕК),

в) в рамках Наради Сторін Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища,

г) в межах діяльності Робочої групи Сторін,

г') при проведенні двадцять третьої наради в м. Женева (Швейцарія), 26–28 червня 2019 року,

д) при розгляді Пункту 3 с) попереднього порядку денного «Питання сутності: доступ до правосуддя»,

е) в ході проведення Суддівського колоквіуму по Цілі 16 у сфері сталого розвитку: роль судової системи у сприянні забезпеченню верховенства права у питаннях навколишнього середовища,

є) у Резюме Голови – було прийнято у вигляді рекомендацій низку положень, що зафіксували на рівні soft law, народження нової феноменології в міжнародному публічному праві – феноменології екологічного конституціоналізму [2] (далі – ЕК).

До таких рекомендацій-тверджень, що набули характер факторів-тенденцій, увійшли наступні:

А) питання формування концепції ЕК виникає і актуалізується в процесі дослідження ефективного розгляду справ, пов'язаних з екологічними питаннями та застосуванням закріплених у конституціях екологічних прав у контексті сталого розвитку, – саме у цьому контексті розглядається роль Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) від 25 червня 1998 року [3], зв'язок між Орхуською конвенцією та іншими багатосторонніми природоохоронними угодами ЄЕК у процесі забезпечення дотримання екологічного права та застосування концепції екологічного конституціоналізму (фактор (тенденція) наявності профільного міжнародного договору та формування профільного договірно-екологічного нормативного масиву, що позначає міжнародно-правову характерологічну рису ЕК. – Авт.);

Б) важливу роль відіграє активна позиція представників громадськості, які випробовуючи занепокоєння у зв'язку з посиленням впливу на здоров'я людини та її благополуччя стану навколишнього середовища, поклали все більші надії в плані захисту своїх прав і законних інтересів, що стосуються охорони навколишнього середовища та забезпечення дотримання внутрішніх екологічних законів – на суди та інші незалежні наглядові органи (фактор (тенденція) об'єктивності та актуалізації питань екологічної безпеки на рівні глобального громадянського суспільства, що позначає національно-гуманістичну характерологічну рису ЕК. – Авт.);

В) спостерігається активізація діяльності судових органів, що відігравали головну роль у застосуванні та тлумаченні положень внутрішнього права відповідно до цінностей та зобов'язань, що відбилися в резолюції 70/1 Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» [4], а також положень і зобов'язань Орхуської конвенції та інших багатосторонніх природоохоронних угод та у виконанні ширшої мети охорони навколишнього середовища та забезпечення сталого розвитку, включаючи тлумачення міжнародного права Судом Європейського Союзу та іншими міжнародними судами, що мало велике значення (фактор (тенденція) наявності сталої судової практики в профільних питаннях екологічної безпеки, що позначає судово-захисту характерологічну рису ЕК. – Авт.);

Г) формується та реалізується завдання щодо створення ефективних наглядових механізмів, що має надзвичайно важливе значення для успішного здійснення екологічних елементів Цілі 16 у сфері сталого розвитку (світ, справедливість, правосуддя та ефективні установи) та її завдання 16.3

(заохочення верховенства права та забезпечення рівного доступу до правосуддя), бо такі механізми можуть створювати умови для сталого розвитку та гарантувати досягнення інших відповідних цілей у галузі сталого розвитку та завдань (фактор (тенденція) наявності завдання щодо створення наглядових механізмів у профільній сфері, включаючи й правосуддя, та його послідовне виконання, що позначає контрольно-судову характерологічну рису ЕК. – Авт.);

Г) спостерігається активізація діяльності щодо підвищення обізнаності, зміцнення потенціалу та міжнародного співробітництва між судовими органами, яка могла б зміцнити зусилля країн щодо здійснення Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року, – прикладом тут виступає нещодавно створений Глобальний судовий інститут з охорони навколишнього середовища, який: а) забезпечив платформу для зміцнення потенціалу суддів та здійснення програм правової освіти, спрямованих на вдосконалення адміністрації та вирішення справ щодо навколишнього середовища; б) запустив процедуру подання заяв на членство, створив секретаріат, якому підтримку надає ЮНЕП /англ. UNEP, United Nations Environment Programme; Програма ООН з довкілля/; в) здійснив низку заходів на глобальному та регіональному рівні у співпраці з організаціями-партнерами та провів підготовчу роботу для введення в дію призначених для судових органів ресурсів електронного хостингу (фактор (тенденція) становлення структурованої системи міжнародного співробітництва судових органів держав з профільної проблематики, що позначає коопераційну характерологічну рису ЕК. – Авт.);

Д) наявність все ширшого усвідомлення державами принципу верховенства права у питаннях, що стосуються навколишнього середовища,

та права на здорове довкілля [5], – це знайшло свій вираз в тому, що загалом не менше 155 держав взяли на себе правові зобов'язання згідно з договорами, конституціями та законодавством поважати, захищати та здійснювати це право, і серед них налічується не менше 20 країн, суди яких ухвалили, що право на здорове довкілля є найважливішим елементом конституційного права на життя і тому є право, яке охороняється конституцією, яке можна відстоювати в судах; крім того, багато національних судів загальноєвропейського регіону ухвалили рішення щодо права на здорове довкілля (фактор (тенденція) становлення системи міжнародно-правових зобов'язань держав з профільної проблематики, за виконанням яких стежать національні судові органи, що позначає міжнародно-зобов'язальну характерологічну рису ЕК. – Авт.);

Е) визнання того, що екологічний конституціоналізм є відносно новим явищем, яке перебуває на стику конституційного права, міжнародного права, прав людини та права навколишнього середовища (фактор (тенденція) визнання існування феноменології ЕК та його структурної побудови, що позначає внутрішньо-структурну характерологічну рису ЕК. – Авт.);

Є) розуміння того, що явище ЕК відображає визнання того факту, що: а) навколишнє середовище є належним предметом захисту у конституційних текстах та судах у всьому світі; б) у ньому також знайшли відображення інноваційні конституційні механізми забезпечення екологічних прав та прав людини або досягнення сталого розвитку (фактор (тенденція) визнання ЕК як об'єкту конституційного та судового захисту, що позначає його конституційно-захисну (конституційно-забезпечуючу) характерологічну рису ЕК. – Авт.);

Ж) визнання і констатація факту, що право на здорове довкілля включає

як процесуальні, і матеріально-правові елементи:

а) процесуальними елементами, чітко викладеними в Орхуської конвенції, є наступні: право на доступ до інформації; право на участь у процесі прийняття рішень, що мають екологічні наслідки; та право на доступ до системи правосуддя та судово-правового захисту;

б) матеріально-правові елементи можуть включати: право на те, щоб дихати чистим повітрям; право доступу до безпечної питної води та адекватної санітарії; право доступу до належних послуг з регулювання відходів та право на те, щоб жити у нетоксичному середовищі; право на безпечний клімат; та право на здорові екосистеми та біорізноманіття (фактор (тенденція) становлення статусно-реалізаційної структури права на безпечне довкілля, що позначає нормативно-змістовну характерологічну рису ЕК. – Авт.);

З) створення системи ключових взаємопов'язаних елементів, що детермінують формування і використання цілісного підходу до визначення ефективної системи доступу до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, що базується на:

а) підтримці громадян, груп та неурядових організацій, що допомагаються посилення охорони навколишнього середовища;

б) ефективності, включаючи тривалість процесуальних дій, сферу охоплення перегляду, зупиняючу дію, заборону та забезпечення виконання рішень;

с) витратах, включаючи судові збори, винагороду адвокатів, винагороду експертів, боргові зобов'язання та юридичну допомогу; та

д) можливість здійснення представниками громадськості своїх прав без покарання, переслідування чи утиску за їхню участь;

е) вживанні додаткових заходів щодо усунення проблем у цій галузі

з метою надання громадськості, що домагається правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, широкого доступу до процедур судового та адміністративного перегляду, щоб задовольнити відповідні потреби, виконати вимоги статті 9 та інших відповідних положень Орхуської конвенції, а також інших відповідних договорів, конституцій та законодавчих актів (фактор (тенденція) становлення структури участі глобального громадянського суспільства і його національних інституцій у захисті права на безпечне довкілля, що позначає елементо-діяльнісну інтерсуб'єктивну характерологічну рису ЕК. – Авт.);

И) наявність експліцитних (явних) та імпліцитних (прихованих) зв'язків між Орхуською конвенцією та відповідними положеннями інших багатосторонніх природоохоронних угод ЄЕК, наприклад, таких як Конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (Конвенція Еспо) та Протокол про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (Конвенція про повітря), Конвенція про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер (Конвенція з вод) та Протокол з проблем води та здоров'я до неї та Конвенція про транскордонний вплив промислових аварій (Конвенція про промислове аваріях) [6] (фактор (тенденція) становлення взаємопов'язаної системи міжнародних угод в профільній сфері, що позначає предметно-логічну характерологічну рису ЕК. – Авт.);

І) скерування усіх вищезгаданих багатосторонніх природоохоронних угод не тільки на посилення охорони навколишнього середовища, а й підтримку здійснення різноманітних цілей та завдань у галузі сталого розвитку, що стосуються охорони навколишнього середовища та здоров'я та благополуччя людей (фактор

(тенденція) становлення взаємопов'язаної системи телеологічних домінант в міжнародній нормотворчості у профільній сфері з завданнями сталого розвитку. – Авт.).

Отже, використання системно-ідентифікаційного підходу до розуміння та оцінки наведених факторів (тенденцій) дає нам змогу констатувати, що через їх вияв ми визначили онтологічні, аксіологічні, праксеологічні, динамічні, конотаційні, наративні, джерельні, структурні, логічні, системні, об'єктні, комунікативні та інтерсуб'єктивні характеристики феноменології екологічного конституціоналізму.

На початковому етапі формування феноменології ЕК особливий інтерес представляє його структурна характеристика, яка на думку ЄЕК, по-перше, є відносно новим явищем у її концептуальному розумінні; по-друге, складається з чотирьох елементів, а саме – відповідних правоохоронних настанов конституційного права (національного), міжнародного права (публічного), прав людини (національні та міжнародна регламентація та регулювання) та права навколишнього середовища (національні та міжнародне регламентація та регулювання); по-третє, профільна феноменологія у її концептуальній побудові перебуває на стику наведених чотирьох елементів; по-четверте, саме це об'єктивує, стимулює, активізує, актуалізує та підтверджує їх взаємозв'язок, взаємодію, появу кумулятивного ефекту від такої взаємодії та появу нових і більш глибоких форм взаємодії та співробітництва держав та інших недержавних суб'єктів, враховуючи на великий екзистенційний потенціал профільної проблематики та її особливе значення для життя кожної людини, її груп і асоціацій, а також існування національних держав та їх міжнародної спільноти.

Крім того, треба наголосити на тому, що наведені складові елементи,

що фактично створюють національну і міжнародну нормативно-правову складову ЕК, детермінуються іншими наведеними факторами (тенденціями), що у своїй сукупності складають комплексний конгломерат ознак, підходів, дій, форм взаємодії широкого кола суб'єктів, що існують та функціонують на внутрішньодержавному та універсальному рівнях, – причому цей конгломерат має стійку тенденцію до становлення не тільки системності, а й веде до посилення тенденцій щодо формалізації принципу екологічної безпеки та його делегування з конституційно-правового рівня на рівень міжнародно-правовий в якості загальноновизнаного принципу міжнародного публічного права (*jus cogens*).

Розгляд наведених елементів (нормативних блоків), що складають структуру ЕК, у системно-предметному ключі, дає нам розуміння не тільки нормативних підходів до інституціоналізації та конституювання профільної феноменології на рівні національного конституційного (основна, ведуча, фундаментальна, профілююча галузь національного права держави [7]) та міжнародного публічного (самостійна галузь в межах окремої і самостійної нормативно-правової системи [8]) права, але й приводить до розуміння об'єктивних процесів формування основоположних засад (принципів) ЕК, що обумовлюються наведеними вище факторами (тенденціями), кожний з яких фактично кристалізує одну з важливих сторін появи, формування, розвитку і вдосконалення профільної феноменології ЕК, трансформуючи її в концепцію на рівні *soft law*.

Більш того, виходячи з реальності існування для людства і конкретної людини системного комплексу екологічних проблем, можна, враховуючи на підходи до соціального конструктивізму американського психолога К. Дж. Гергена [7, с. 58–65], стверджувати, що феноменологія ЕК

формується як соціальна конструкція в контексті однієї з найважливіших проблем існування людської цивілізації зі всіма атрибутами, що є характерними для такої конструкції (соціум, його діяльнісні параметри, нормативні межі, організаційні структури, симбіотична взаємодія між всіма перерахованими елементами).

Отже, національне конституційне право (як перший визначальний і складовий елемент ЕК) в цьому складному та багатоступеневому і багатофакторному процесі – виникненні і формуванні феноменології ЕК в її концептуальному розумінні, – виступає в якості основоположної та визначальної детермінанти. Бо, по-перше, національне конституційне право є єдиною основоположною, фундаментальною та профілюючою галуззю національного права [8]; по-друге, основоположні права людини, в тому числі й екологічні, знаходять своє визнання і свою легалізацію з боку держави саме в конституційному праві [9]; по-третє, саме національне конституційне право виступає джерелом запозичення конституційних цінностей, включаючи й екологічні права людини, до міжнародного публічного права [10]; по-четверте, екологічні права людини займають чільне місце в межах глобального конституціоналізму, в межах якого національні конституційні цінності (норми і принципи) запозичуються до нормативного масиву загального міжнародного права [11].

Своєю чергою, загальне міжнародне право (як другий визначальний та складовий елемент ЕК), використовуючи глобальні дихотомічні тенденції конституціоналізації міжнародного права та інтернаціоналізації конституційного правопорядку держав [12; 13] створює відповідну об'єктивовану парадигму взаємного впливу та взаємодії однієї правової системи (національної) на іншу (міжнародну) і навпаки. Отже, завдяки такому впливу: а) права

людини, в тому числі й екологічні, запозичуються з національного рівня на міжнародний і б) через феноменологію міжнародного нормопроекування і міжнародної нормотворчості – у підсумку, міжнародне нормотворення, виявляються серед норм міжнародного догворітного права – настановах міжнародних багатосторонніх договорів, в) фактично повертаючись до національного масиву конституційно-правових норм, але вже у більш захищеному – облігаційно-зобов'язальному вигляді як міжнародно-правові зобов'язання держав і г) через національний механізм імплементації норм міжнародного права у національне законодавство – трансформуються в норми національного конституційного права [14].

Наведені визначально-фундаційні елементи ЕК детермінують та посилюють вплив і значення двох останніх його елементів: прав людини (національні та міжнародна регламентація та регулювання) та права навколишнього середовища (національні та міжнародна регламентація та регулювання). По-перше, вони напряду обумовлюють їх появу, бо останні виступають як інститути (права людини) та субінститути і норми (екологічне право і екологічні права людини) національного конституційного права (внутрішня структурно-правова побудова ЕК. – Авт.); по-друге, у загальному міжнародному праві – вони є галуззю міжнародного публічного права як окремої та самостійної правової системи (галузь міжнародного права прав людини) [15, с. 352–425] та галузь міжнародне екологічне право, що включає до свого складу міжнародний інститут екологічних прав людини [15, с. 708–747] (зовнішня структурно-правова побудова ЕК. – Авт.); більш того, по-третє, на фоні темпоральної ознаки вони активізують та каталізують становлення структури ЕК, яка набуває характерологічних рис «мотрійки», – де в межах первинної мотрійки виступає

конституційне право держав; вторинної – загальне міжнародне право (міжнародне публічне і міжнародне приватне право); третинної – право прав людини в його конституційному та міжнародному вимірах; наступної (у вигляді ядра ЕК) – екологічні права людини у їх національному та міжнародному розумінні, формалізації, регламентації, регулюванні та легалізації (скрізна структурно-правова побудова ЕК. – Авт.); по-четверте, наведені два останніх елементи ЕК (права людини та права навколишнього середовища) відповідним чином рефлекують та стимулюють створення, існування, функціонування, розвиток та вдосконалення системи профільних національно-правових та міжнародно-правових відносин, створюючи таким чином мультиплікативний ефект і надаючи ЕК характеристику кумулятивної феноменології, що займає належне та важливе місце в системі національного і глобального конституціоналізму (функціонально-динамічна побудова ЕК. – Авт.).

Наведені ознаки та динамічні характеристики складових елементів ЕК:

А) з одного боку, – стимулюють процеси його формування на міжнародно-універсальному рівні – спочатку у вигляді *soft law*;

Б) а з іншого, – «запускають» процеси його визнання і легалізації на національному (внутрішньодержавному) рівні, стимулюючи держави запозичувати профільну феноменологію при будівництві, формуванні, функціонуванні та визначенні ЕК як складової та іманентної частини національного конституціоналізму;

В) більш того, феноменологія ЕК на універсальному рівні стимулює динамічний розвиток глобального конституціоналізму – феноменології, що в наш час проходить активні процеси свого конституювання і інституціоналізації (зокрема, важливим уявляється

формування екологічного блоку глобального конституціоналізму) [16];

Г) своєю чергою, на національному рівні процеси конституювання та інституціоналізації ЕК суттєво стимулюють формування і розвиток місцевого самоврядування, муніципального права, – як самостійної галузі національного права держави, в яку воно «переросло» – з субінституту, інституту, підгалузі національного конституційного права – та каталізують процеси формування в рамках національного муніципалізму [17] інституту муніципального екологічного права, що є іманентною частиною права існування і функціонування територіальних людських спільнот – територіальних громад (далі – ТГ), що діють в умовах місцевого самоврядування в межах якого жителі відповідних адміністративних територій держави – члени ТГ здійснюють в умовах повсякденності свій життєвий цикл. Отже, спостерігаються перманентні процеси «локального вимірювання» ЕК, що є яскравим свідченням не тільки доктринальної своєчасності, актуальності та належної рефлексивності профільної феноменології, але й свідченням її праксеологічної обґрунтованості, екзистенційної придатності і оптимального застосування.

Отже, системно-структурний підхід до наведених положень дає можливість стверджувати про формування, по-перше, елементно-блокової структури побудови ЕК; по-друге, така побудова має дворівневу характеристику – на національному (внутрішньодержавному) та міжнародному (універсальному) рівнях; по-третє, принципи її функціонування обумовлені настановами національного конституційного права, що базується на конституційних цінностях та міжнародного публічного права, в основі якого лежать наведені цінності, що запозичені на державному рівні та у своїй більшості трансформовані у

загальновизнані принципи міжнародного права (*jus cogens*).

В наведених настановах особливий науковий та праксеологічний інтерес представляють аспекти формування ЕК у вигляді *soft law*. Насамперед, треба уявити причину його появи [18, с. 107], бо профільна цей феномен виникає:

А) в умовах глобалізації та формування і функціонування глобального інформаційного суспільства суб'єкти міжнародного права зіштовхуються з ситуаціями, які виходять за рамки класичного нормативного регулювання;

Б) це поступово нівелює та підриває авторитет діючих міжнародних інституцій та ставить під сумнів ефективність чинних міжнародно-правових норм і принципів;

В) наразі відсутня єдність загального міжнародного права та правопорядку, що склався та розвивається в рамках глобалізації та глобального інформаційного суспільства – отже, застосування концепції м'якого права в інформаційну еру допоможе зрозуміти та врахувати на нормативному рівні правові наслідки глобалізаційних процесів;

Г) звідси можна констатувати, що в умовах фактичної латентної кризи позитивного міжнародного права, що спостерігається в наш час і про яку намагаються не говорити, – оскільки держави та діючі міжнародні організації не можуть запропонувати ефективних альтернативних засобів регулювання правовідносин в інформаційній сфері, що не має національного виміру та є транскордонною за своєю природою – саме *soft law* є ефективним засобом для вирішення цієї складної і суперечливої проблеми.

Отже, гостра потреба у пристосуванні статичних міжнародно-правових норм до суспільних відносин, що характеризуються перманентним розвитком та динамікою й є основним завданням *soft law*. Тому міжнародно-правове регулювання:

– презюмує упорядкованість правовідносин та контроль за ними, що фактично затверджує існування відповідної сталості інституційного та регуляторного механізмів (ознака «вдаваної» сталості в її праксеологічному розумінні. – Авт.);

– правовий плюралізм стає невід'ємним елементом глобального інформаційного суспільства (ознака широкої комунікативної взаємодії суб'єктів міжнародного права, що базується на плюралізмі. – Авт.);

– поряд з національним та міжнародним правом виникає транснаціональне право, що виходить за рамки традиційних кордонів суверенних держав (ознака формування нових системно-комплексних нормативних масивів, що визнається основними суб'єктами міжнародного права – державами, шляхом користування їх нормами і принципами. – Авт.);

– велика кількість актів м'якого права є достойною альтернативою «твердому» міжнародному праву та свідчить про ефективність такого механізму узгодження позицій держав з актуальних, втім часто суперечливих, питань міжнародних відносин [18, с. 107] (ознака ефективності м'якого права. У вирішенні його складних та суперечливих задач і проблем. – Авт.).

Але, на наш погляд, треба наголосити на тому, що по відношенню до ЕК концепція *soft law* володіє відповідними особливостями: насамперед, ще, по-перше, торкається того, що вона має відношення лише до зовнішніх процесів формування самої феноменології ЕК, бо її нормативна система вже сформована як на національному конституційному, так й на міжнародному рівнях; по-друге, сама феноменологія ЕК ще тільки проходить період апробації на міжнародному рівні (що ми демонструємо в процесі її системно-структурного аналізу), але вона вже спирається на досить детально розроблені нормативи міжнародного

права прав людини та міжнародного екологічного права; по-третє, профільна феноменологія ЕК, фактично ще до свого формування і визнання, вже знайшла судовий захист і охорону, в тому числі й у вигляді супроводження і забезпечення національною судовою владою держав та міжнародними судовими установами, – тобто у наявності вже є стала національна і міжнародна судова практика. Отже, фактично, справа залишилась тільки за визнанням ЕК у розмаїтті його іпостасей, а саме:

а) як органічної частини національного конституціоналізму,

б) складової частини конституціоналізму глобального і

в) закінчення формування і оформлення концептуально-праксеологічного блока охорони довкілля в контексті реалізації права людини на його охорону і використання на рівні міжнародного публічного права (процес формування міжнародного екологічного (природоресурсного) права як галузі загального міжнародного права вже активно триває) [19–23].

Представляє науковий інтерес і питання імплементації міжнародних екологічних договорів з метою реалізації міжнародно-правових зобов'язань України, що витікають з факту їх підписання (коли держава приймає безпосередню участь у договірному процесі щодо їх розробки, підписання та легалізації) або приєднання до вже діючих міжнародних договорів профільного характеру (якщо держава з початку не була учасником первинного кола держав-розробників і держав-підписантів міжнародного договору). Отже, торкаючись нашої держави України, крім того, що йдеться або: а) про безпосередню участь конкретної держави у розробці таких міжнародних угод (в період існування Союзу РСР у більшості випадків укладення міжнародних багатосторонніх договорів в профільній сфері – саме він вів

перемовини і підписував договір від імені єдиного суб'єкта міжнародного права. – Авт.), або б) про приєднання до них вже на стадії виконання іншими державами-підписантами договорів (з моменту набуття державної незалежності Україна реалізовувала свою міжнародно-договірну правосуб'єктність саме таким шляхом. – Авт.) – питання викликають сам процес дії національного механізму імплементації норм міжнародного права в норми національного законодавства, що передбачений ст. 9 Конституції України [24], а також якість виконання міжнародно-правових зобов'язань держави відповідно до положень договору. Отже, результатом дії механізму національної імплементації є трансформація норм міжнародного договору в норми національного законодавства, і саме з цього моменту такі норми, що вже закріплені в звичайних законах держави, стають обов'язковими для виконання всіма суб'єктами її національного конституційного права. Тільки таким чином норми міжнародного договору можуть стати можливими для їх практичного виконання належними і уповноваженими суб'єктами внутрішньодержавного права в межах компетенційних повноважень яких передбачена така специфічна та телеологічно обґрунтована діяльність.

Звідси можна констатувати, що проблеми виконання зазначених положень торкаються в основному процесуального супроводження і забезпечення процесів імплементації, а потім й практичної реалізації настанов норм національного права. Такі проблеми в профільній сфері є априорі пов'язаними з реалізацією прав людини і громадянина – з чим, на жаль, і це треба визнати, в державі існують відповідні системні недоліки, що детерміновано не тільки кризовими явищами в державному управлінні та в соціумі, а й економічними і політичними кризовими явищами, що напряму впливають

на деформації в сфері правової законності та правової культури суспільства, органів держави, їх посадових і службових осіб. А з цього випливають негативні явища правового нігілізму, бюрократизму, тяганини і корупції, низької компетентності та виконавчої дисципліни, безвідповідальності державних і муніципальних службовців – і у підсумку, системні порушення прав і свобод людини, включаючи її права і свободи в сфері охорони довкілля. Отже, наведена атмосфера сприяє активізації громадян-членів суспільства до звернення в органи судової влади за захистом своїх прав і свобод, в тому числі й екологічних, – що актуалізує та об'єктивує роль і значення формування ЕК на національному рівні в межах держави і серед членів державно організованого соціуму.

Резюмуючи, можна дійти наступних висновків:

– поява екологічного конституціоналізму напряму пов'язане з багатofакторними явищами глобалізації, коли об'єктивується і актуалізується структуризація і видова спеціалізація національного конституціоналізму та його проявів на універсальному рівні – конституціоналізму глобального, що базується на сприйнятті і перманентному втіленні національних – індивідуальних, групових і колективних конституційних цінностей, серед яких виокремлюються екологічні права людини, її право на безпечне довкілля, у міжнародну нормативну систему;

– концепція екологічного конституціоналізму підтверджується активними процесами розвитку і використання в міжнародному публічному праві феноменології «м'якого права» (soft law), завдяки якій рішення міжнародних інституцій рекомендаційного характеру набувають з часом, враховуючи високий та зростаючий авторитет таких міжнародних структур і особливу значимість питань, що ними розглядаються та курируються,

обов'язкового характеру для держав-членів міжнародної або регіональних або універсальної спільнот;

– у структурному розумінні екологічний конституціоналізм, що є відносно новим явищем, виникає на стику конституційного права, міжнародного права, прав людини та права навколишнього середовища;

– в процесі формування феноменології екологічного конституціоналізму розвиваються, актуалізуються та рефлексуються низка факторів (тенденцій), що визначають його онтологічні, аксіологічні, праксеологічні, динамічні, конотаційні, наративні, джерельні, структурні, логічні, системні, об'єктні, комунікативні та інтерсуб'єктивні характеристики;

– на початковому етапі формування феноменології екологічного конституціоналізму особливий інтерес представляє його структурна характеристика, яка на думку Європейської Економічної Комісії, по-перше, є відносно новим явищем у її концептуальному розумінні; по-друге, складається з чотирьох елементів, а саме – відповідних правоохоронних настанов конституційного права (національного), міжнародного права (публічного), прав людини (національні та міжнародна регламентація та регулювання) та права навколишнього середовища (національні та міжнародне регламентація та регулювання); по-третє, профільна феноменологія у її концептуальній побудові перебуває на стику наведених чотирьох елементів; по-четверте, саме це об'єктивує, стимулює, активізує, актуалізує та підтверджує їх взаємозв'язок, взаємодію, появу кумулятивного ефекту від такої взаємодії та появу нових і більш глибоких форм взаємодії та співробітництва держав та інших недержавних суб'єктів, враховуючи на великий екзистенційний потенціал профільної проблематики та її особливе значення для життя кожної людини, її груп і асоціацій, а також

існування національних держав та їх міжнародної спільноти;

– розгляд наведених елементів (нормативних блоків), що складають структуру екологічного конституціоналізму, у системно-предметному ключі, дає нам розуміння не тільки нормативних підходів до інституціоналізації та конституювання профільної феноменології на рівні національного конституційного (основна, ведуча, фундаментальна, профілююча галузь національного права держави) та міжнародного публічного (самостійна

галузь в межах окремої і самостійної нормативно-правової системи) права, але й приводить до розуміння об'єктивних процесів формування основоположних засад (принципів) профільної феноменології, що обумовлюються наведеними вище факторами (тенденціями), кожний з яких фактично кристалізує одну з важливих сторін появи, формування, розвитку і вдосконалення профільної феноменології екологічного конституціоналізму, трансформуючи її в концепцію на рівні soft law.

Список використаних джерел:

1. Pierre-Marie Dupuy. Soft Law and the International Law of the Environment, 12 MICH. J. INT'L L. 420 (1991). Available at: <https://repository.law.umich.edu/mjil/vol12/iss2/4/> (дата звернення: 17.05.2022).
2. Судейский коллоквиум по Цели 16 в области устойчивого развития: роль судебной системы в содействии обеспечению верховенства права в вопросах окружающей среды. Совещание Сторон Конвенции о доступе к информации, участии общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды Рабочая группа Сторон Двадцать третье совещание Женева, 26–28 июня 2019 года Пункт 3 с) предварительной повестки дня Вопросы существа: доступ к правосудию. URL: https://unesc.org/fileadmin/DAM/env/pp/wgp/WGP-23/ODS/ECE_MPPP_WG.1_2019_8_R.pdf (дата звернення: 17.05.2022).
3. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля від 25.06. 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text. (дата звернення: 17.05.2022).
4. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року: Резолюція 70/1, прийнята Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 року [без передачі до Головного комітету (A/70/L.1)]. URL: [file: Agenda2030_UA.pdf](file:Agenda2030-UA.pdf) (дата звернення: 17.05.2022).
5. Обязательства в области прав человека, связанные с использованием безопасной, чистой, здоровой и устойчивой окружающей средой : Записка Генерального секретаря ООН от 19 июля 2018 года. ГА ООН. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N18/231/06/PDF/N1823106.pdf?OpenElement> (дата звернення: 18.05.2022).
6. Див.: Міжнародні угоди з охорони оточуючого природного середовища. URL: www.unesc.org/env/eia/welcome.html (дата звернення: 18.05. 2022).
7. Герген К. Дж. Социальная конструкция в контексте. Харьков: Гуманитарный Центр, 2016. 326 с.
8. Орзих М. Ф. Конституционное право – основная фундаментальная и профилирующая отрасль правовой системы Украины : Доклад к 70-летию со дня рождения. Одесса: ОГУ им. И.И. Мечникова, 1995. 8 с.
9. Васильченко О.П., Матат А.В. Конституційні права людини: зміст, функції та рамки обмеження. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації*. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/116-chapter_manuscript-2996-1-10-20200710_0.pdf (дата звернення: 24.05.2022).
10. Волошин Ю.О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: Теоретико-методологічні аспекти : монографія / за ред. М. О. Баймуратова. Київ : Логос, 2010. 428 с.

11. Львова Є.О. Глобальний конституціоналізм: теоретичні підходи та правові виклики до формування : монографія / за ред. М. О. Баймуратова. Одеса : Фенікс, 2019. 292 с.
12. Волошин Ю.О. Феномен конституціоналізації міжнародного (наднаціонального) правопорядку: основні концепції та практика реалізації. URL: <https://www.dujv.de/app/download/8235078/Vortrag+Prof.+Dr.+Voloshin.pdf>. (дата звернення: 25.05.2022).
13. Папаяні С.В. Інтернаціоналізація в умовах глобалізації: конституційно-правовий аналіз. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2013. Вип. 5. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/internatsionalizatsiya-v-umovah-globalizatsiyi-konstitutsiyno-pravoviy-analiz/viewer>. (дата звернення: 25.05.2022).
14. Шелудченкова А.С. Особливості механізму імплементації норм міжнародного гуманітарного права в законодавство України. *Науковий вісник публічного і приватного права*. 2018. Вип. 3. Том 2. С. 181–185.
15. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право: підручник. Київ, Одеса : Фенікс, 2018. 762 с.
16. Деркач А.Л. Захист прав людини як складова глобального конституціоналізму. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1 (22). Том 2. С. 49–53.
17. Посторонко І. Г Становлення та розвиток феноменології муніципалізму: історичні цивілізаційно-локальні підходи до розуміння та визначення. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 107–114.
18. Кирилюк О.В. М'яке право як нормативна основа глобального інформаційного суспільства. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 125 (частина І). 2015. С. 106–117.
19. Див.: Дейнега М. А. Особливості формування міжнародного природоресурсного права у системі міжнародного права. *Право. Людина. Довкілля*. 2019. Vol. 10(1). С. 134–142.
20. Birnie P., Boyle A. *International Law and the Environment*. 1st Edition. Oxford : Oxford University Press, 1992. 830 p.
21. Wolfrum R, Matz N. *Conflicts in International Environmental Law*. Berlin : Springer, 2003. 493 p.
22. Weiss E.B. *International environmental law and policy*. Aspen Publishers, Inc., 2006. 560 p.
23. *International Environmental Law: Contemporary Concerns and Challenges: Papers Presented at the First Contemporary Challenges of International Environmental Law Conference*. Ljubljana : GV Založba, Publishing House, 2012. 37 p.
24. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Потапчук Г. В. Екологічний конституціоналізм: до питання про елементно-блокову структуру побудови та принципи її функціонування

Стаття присвячена дослідженню процесів формування нової феноменології національного конституційного і загального міжнародного права – екологічного конституціоналізму, включаючи дослідження його елементно-блокової структури побудови та принципів її функціонування

Доводиться, що поява екологічного конституціоналізму напряму пов'язана з багатofакторними явищами глобалізації, коли об'єктивується і актуалізується структуризація і видова спеціалізація національного конституціоналізму та його проявів на універсальному рівні – конституціоналізму глобального, що базується на сприйнятті і перманентному втіленні національних – індивідуальних, групових і колективних конституційних цінностей, серед яких виокремлюються екологічні права людини, її право на безпечне довкілля, у міжнародну нормативну систему.

Авторка стверджує, що концепція екологічного конституціоналізму підтверджується активними процесами розвитку і використання в міжнародному публічному праві

феноменології «м'якого права» (soft law), завдяки якій рішення міжнародних інституцій рекомендаційного характеру набувають з часом, враховуючи високий та зростаючий авторитет таких міжнародних структур і особливу значимість питань, що ними розглядаються та курируються, обов'язкового характеру для держав-членів міжнародної або регіональних спільнот.

Аргументується, що у структурному розумінні екологічний конституціоналізм, що є відносно новим явищем, виникає на стику конституційного права, міжнародного права, прав людини та права навколишнього середовища. Причому в процесі формування феноменології екологічного конституціоналізму розвиваються, актуалізуються та рефлексуються низка факторів (тенденцій), що визначають його онтологічні, аксіологічні, праксеологічні, динамічні, конотаційні, нарративні, джерельні, структурні, логічні, системні, об'єктні, комунікативні та інтерсуб'єктивні характеристики.

На початковому етапі формування феноменології екологічного конституціоналізму особливий інтерес представляє його структурна характеристика, яка на думку Європейської Економічної Комісії, по-перше, є відносно новим явищем у її концептуальному розумінні; по-друге, складається з чотирьох елементів, а саме – відповідних правоохоронних настанов конституційного права (національного), міжнародного права (публічного), прав людини (національні та міжнародна регламентація та регулювання) та права навколишнього середовища (національні та міжнародне регламентація та регулювання); по-третє, профільна феноменологія у її концептуальній побудові перебуває на стику наведених чотирьох елементів; по-четверте, саме це об'єктивує, стимулює, активізує, актуалізує та підтверджує їх взаємозв'язок, взаємодію, появу кумулятивного ефекту від такої взаємодії та появу нових і більш глибоких форм взаємодії та співробітництва держав та інших недержавних суб'єктів, враховуючи на великий екзистенційний потенціал профільної проблематики та її особливе значення для життя кожної людини, її груп і асоціацій, а також існування національних держав та їх міжнародної спільноти.

Доводиться, що розгляд наведених елементів (нормативних блоків), які складають структуру екологічного конституціоналізму, у системно-предметному ключі, дає розуміння не тільки нормативних підходів до інституціоналізації та конституювання профільної феноменології на рівні національного конституційного (основна, ведуча, фундаментальна, профілююча галузь національного права держави) та міжнародного публічного (самостійна галузь в межах окремої і самостійної нормативно-правової системи) права, але й приводить до розуміння об'єктивних процесів формування основоположних засад (принципів) профільної феноменології, що обумовлюються наведеними вище факторами (тенденціями), кожний з яких фактично кристалізує одну з важливих сторін появи, формування, розвитку і вдосконалення профільної феноменології екологічного конституціоналізму, трансформуючи її в концепцію на рівні soft law.

Стверджується, що системно-структурний підхід до наведених положень дає можливість говорити про формування, по-перше, елементно-блокової структури побудови профільної феноменології; по-друге, про те, що така побудова має дворівневу характеристику – на національному (внутрішньодержавному) та міжнародному (універсальному) рівнях; по-третє, принципи її функціонування обумовлені настановами національного конституційного права, що базується на конституційних цінностях та міжнародного публічного права, в основі якого лежать наведені цінності, що запозичені на державному рівні та у своїй більшості трансформовані у загальновизнані принципи міжнародного права (jus cogens).

Ключові слова: конституціоналізм, глобальний конституціоналізм, екологічний конституціоналізм, конституційне право, міжнародне публічне право, загальне міжнародне право, права людини, екологічні права людини, міжнародне право прав людини, структурна побудова екологічного конституціоналізму.

Potapchuk A. Ecological constitutionalism: to the question of the element-block structure of construction and the principles of its functioning

The article is devoted to the study of the processes of formation of a new phenomenology of national constitutional and general international law – ecological constitutionalism,

including the study of its element-block structure of construction and the principles of its functioning.

It is proved that the emergence of ecological constitutionalism is directly related to the multifactorial phenomena of globalization, when the structuring and specific specialization of national constitutionalism and its manifestations at the universal level are objectified and updated – global constitutionalism, based on the perception and permanent embodiment of collective constitutional values, among which environmental human rights stand out, his right to a safe environment into the international legal system.

The author argues that the concept of ecological constitutionalism is confirmed by the active processes of development and use in international public law of the phenomenology of «soft law», thanks to which the decisions of international institutions of a recommendatory nature acquire over time, given the high and growing authority of such international structures and the special significance of the considered and issues supervised by them, of a binding nature for the member states of the international or regional communities.

It is argued that in a structural sense, ecological constitutionalism, which is a relatively new phenomenon, arises at the intersection of constitutional law, international law, human rights and the environment. Moreover, in the process of formation of the phenomenology of ecological constitutionalism, a number of factors (trends) that determine its ontological, axiological, praxeological, dynamic, connotational, narrative, source study, structural, logical, system, objective characteristics are developed, updated and reflected.

At the initial stage of the formation of the phenomenology of ecological constitutionalism, its structural characteristics are of particular interest, which, according to the European Economic Commission, is, firstly, a relatively new phenomenon in its conceptual understanding; secondly, it consists of four elements, namely the relevant law enforcement provisions of constitutional law (national), international law (public), human rights (national and international regulation) and environmental law (national and international regulation); thirdly, the profile phenomenology in its conceptual construction is at the junction of the above four elements; fourthly, this is what objectifies, stimulates, activates, actualizes and confirms their interconnection, interaction, the emergence of a cumulative effect from such interaction and the emergence of new and deeper forms of interaction and cooperation between states and other non-state actors, given the great existential potential of the profile issues and its special significance for the life of every person, his groups and associations, as well as the existence of nation-states and their international community.

It is proved that the consideration of the above elements (normative blocks) that make up the structure of ecological constitutionalism, in a system-subject manner, gives an understanding of not only normative approaches to the institutionalization and constitution of profile phenomenology at the level of national constitutional (the main, leading, fundamental, profiling branch of the national law of the state) and international public (an independent branch within a separate and independent legal system) law, but also leads to an understanding of the objective processes of formation of the foundations (principles) of profile phenomenology, determined by the above factors (trends), each of which actually crystallizes one of the important aspects of the emergence, formation, development and improvement of the profile phenomenology of ecological constitutionalism, transforming it into a concept at the soft law level.

It is argued that the system-structural approach to the above provisions makes it possible to talk about the formation, firstly, of the element-block structure of the profile phenomenology; secondly, that such a construction has a two-level characteristic – at the national (domestic) and international (universal) levels; thirdly, the principles of its functioning are determined by the principles of national constitutional law based on constitutional values and public international law, which is based on the given values, borrowed at the state level and mostly transformed into universally recognized principles of international law (*jus cogens*).

Key words: constitutionalism, global constitutionalism, ecological constitutionalism, constitutional law, public international law, general international law, human rights, environmental human rights, international human rights law, structural construction of ecological constitutionalism.